

ALEVÎ GELENEĞİNDE TOPLUM VE AİLE KAVRAMI

- Community and Family in Alawi Tradition -

Dr. Mehmet Kenan ŞAHİN

mkenansahin@hotmail.com

Abstract *This study analyses the concept of family according to Alawi's point of view. In Alawi's tradition, it is obligatory for an adult individual to promise to obey all rules in Alawi's society (ikrar). In addition to this, it is obligatory for every married couple to establish brotherhood with another married couple (musahiplik). People who don't fulfill these two obligations (ikrar ve musahiplik) are still accepted as Alawi, but they don't have right of taking part in traditional Alawi ceremonies called "cem". Musahiplik is the most characteristic feature of the Alevi social system. In the Alawi tradition, the concept of family is based on the basis of love, respect, content with what he or she possesses, showing patience, not performing sinful deeds, not having sexual intercourse with someone except his own wife or husband and hold one's tongue, appreciating woman's importance and showing respect other peoples's rights.*

Key Words: *Alevi family, Marriage, Belief, Practices.*

Giriş

Kur'ân Hz. Peygamber'e (sav) bir seferde yazılı buyruklar halinde inmemiştir. Hz. Peygamber'in 23. yıl süren risâleti süresince parça parça nazil olmuştur. Bu süreç içerisinde Kur'ân, insanların alışkanlıklarına ve karakterlerine etki etmiş ve yanlış inanç ve ahlâkî değerler yerine doğrusunu koymuştur. İslâm'a giren ve ona gönül veren İlk mü'minler de vahyin ışığında Hz. Peygamber'in örnek kişiliğinde Kur'ân'ın ruhuna uygun hareket etmiş ve Kur'ân'ın evrensel ahlâkî değerleriyle içselleşmişlerdir.

Hız. Peygamber'in vefatından sonra ise Sahabe dönemi başlamıştır. Bu dönemde Müslümanlar Kur'ân'dan ve hadislerden ilham alarak Hz. Peygamber dönemindeki manevî havayı sürdürmeye ve inanç ile amel arasındaki dengeyi korumaya çalışmışlardır. Diğer bir deyişle Asr-ı Saâdet olarak nitelendirilen bu asırda, Müslümanlar İslâm kardeşliğine dayalı olarak, inandıkları dinî ve ahlâkî değerler doğrultusunda bir yaşam sürdürmüşlerdir. Ancak daha sonraki asırlarda aynı anlayış ve bakış açısı, İslâm toplumuna egemen olmamıştır. Özellikle hicri ikinci yüzyıldan sonra, Sahabe döneminin kapandığı yıllarda İslâmiyet yayılmaya devam etmiştir. Ancak bu dönemde İslâmiyet'le yeni tanışanlar, Sahabeler ve Sahabeler döneminde yaşayanlar kadar şanslı olmamış ve Hz. Peygamberin sevgi ve hoşgörü ikliminde yoğurduğu dinî ve ahlâkî değerleri, esas membaından öğrenememişlerdir. İslâm'ın ruhunu, daha kavrama fırsatı bulmadan dini yaşama ve yaşatma konusunda ideolojinin ön planda olduğu, siyâsî-mezhebî bir baskı ile karşılaşmışlardır. Nitekim Emevîler, özellikle devletin gelirlerinde azalma olduğu dönemlerde İslâmiyet'i yeni benimsemiş henüz

davranışlarına yansıtmanın kitleler üzerinde İslâm'ın hoşgörü ve ruhuyla bağdaşmayan uygulamalara yer vermişlerdir. Bu uygulamalardan Türklerin yoğun olarak yaşadığı Orta Asya bölgesi de etkilenmiştir.¹

Türkler Hz. Peygamberin vefatından çok sonra, dört büyük halife döneminin ardından kitleler haline İslâmiyet'e girmişlerdir. Ancak İslâmiyet'i Hz. Peygamber'in, 23 yıl gibi süre içerisinde âyet âyet inen vahiyle, insanların karakterlerine ve kalplerine ilmek ilmek işlediğini göz önünde bulundurulduğunda, yeni İslâmiyet'le tanışmış bu bölge insanının bir anda İslâmiyet'in bütün emir ve prensiplerine uyum sağlaması da beklenemezdi. Bunu kolay bir iş olarak görmemek de gerekirdi. Bu, her şeyden önce iyi bir eğitimi gerektiriyordu. Bu açıdan da Türkler, Asr-Saâdet'ten sonra İslâmiyet'i kendi inanç, gelenek ve karakterlerine yakın bir din olarak görüp, kitleler halinde İslâmiyet'e girmekle birlikte, bütün Türkler İslâmiyet'i aynı kaynaktan öğrenme fırsatı bulamamıştır. Nitekim bir kısım Türk boyları, İslâmiyet'i Hanefî-Maturidî geleneğinden öğrenirken,² bir kısmı da Hz. Ali'nin şahadetinin ardından, Muaviye'nin hilâfeti bütünüyle elde etmesiyle, hilafet meselesi yüzünden, Emevîlerin baskı ve zulmüne maruz kalan ve merkezi hükümetin daha zayıf olduğu Türkistan ve İran yaylalarına dağılan Ali evladı ve onların birçok taraftarından öğrenmiştir.³ Bu ikinci kaynaktan İslâmiyet'i öğrenip benimseyenler ise siyasî ve ideolojik yönü ağır basan bir İslâmiyet'le tanışmışlardır.⁴ Dolayısıyla da İslâmiyet, Arabistan'da ve Arap örf ve geleneklerinin hâkim olduğu bir coğrafyada doğmuş olmakla birlikte, Yahudilikte olduğu gibi, kısıtlı bir kitleye hitap eden bir din olmamış, evrensel özelliği nedeniyle yaşam koşulları ve kültürel değerleri farklı gösteren diğer coğrafyalara yayılmıştır. Ancak İslâmiyet, yayıldığı yeni coğrafyalarda, siyasî, sosyo-kültürel ve yaşam koşullarından kaynaklan nedenlerle, farklı şekillerde anlaşılmıştır. Diğer bir deyişle, İslâmiyet yayıldığı yeni bölgelerde çoğu zaman kendi öz değerleri ile değil, İslâmiyet'in yayılmasına vesile olan kitlerin siyasî ve ideolojik fikirleri ile birlikte, bölgenin kültürel özellikleri ile harmanlanarak algılanmıştır. Bunun sonucu olarak da farklı din anlayışları doğmuştur. Ancak bu farklı din anlayışları, çoğu zaman aynı toplumun katmanları arasında bile kültürel bir zenginlik olarak değil, bir ayrışma noktası olarak görülmüş ve bunun neticesinde de ayrışan taraflar arasında, fikrî çatışmalar baş göstermiştir. Ayrışan taraflar, aynı dinin mensubu olmakla birlikte aralarındaki ortak noktalardan çok, farklı yönlerini oluşturan unsurlar üzerinde odaklanmışlar ve her hususta kendilerini en doğru kabul

¹ Emevîlerin Türklerin yaşadığı Orta Asya'ya yönelik tutum ve çabalarına ilişkin daha fazla bilgi için Bk. İsa Doğan, *Türklük ve Alevilik*, Samsun 1997, s. 86-110,

² M.Saffet Sarıkaya, *Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Plânı (XI-XIII. Asırlar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003, s.130-131; Y.Ocak, "Anadolu" mad. *DİA*, III, 111.

³ İsa Doğan, *a.g.e.*, s. 103.

⁴ İsa Doğan, *a.g.e.*, s. 109.

ederek başkalarını, dışlayıcı bir tavır takınarak ötekileştirmişlerdir.⁵ Nitekim Sünnî din anlayışı, tarihî gelişimi sürecinde bir başka anlayışın doğruluğuna imkân tanıyan bir din anlayışı şeklinde geliştiği gibi Alevîlikte her zaman kendi anlayışını en doğru görerek kendi içine kapanmıştır.

Sünnîlere göre, diğer mezhepler İslâm dışı unsurların eklenmesiyle saf İslâm olma ideallerinden uzaklaşarak özlerini kaybetmişlerdir. Sünnî din anlayışı açısından bakıldığında Alevîler⁶ bidat ve delalet içinde olan, dinin özüyle pek alakaları olmayan, dinden uzaklaşmış ve kültürel değerlerle bulanıklaşmış ayrılıkçı bir guruptur. Nitekim bu anlayış doğrultusunda Alevîler, toplum içerisinde aşağılanarak zındıklıkla suçlandıkları gibi rafizi, Kızılbaş ve dinsiz gibi yakıştırmalar da yapılmıştır. Yine Alevîlerin yıkanmadıkları söylenmekte, bu nedenle de pis oldukları sürekli dillendirilmektedir. Benzer bir anlayış Alevîlerde de vardır. Alevîler açısından bakıldığında tarihte zulüm ve mağduriyetlerinin tek sebebi Sünnîler ve Sünnî devletlerdir. Bu nedenle Alevîler Sünnîlere, “*yezid*” demıştır. Ancak tarihte sadece Alevîler zulme uğramış ve mağdur olmamışlardır. Sünnîler de zaman zaman mağdur olmuştur. Alevîlerin bütün mağduriyetlerini sadece Sünnî din anlayışıyla ilişkilendirmek ise tarihi süreci ve Sünnîliğin nasıl oluştuğunu iyi bilmemek olur. Dolayısıyla da Anadolu’da asırlardır devam eden aynı dinin çatısı altında yer almakla birlikte, aynı coğrafyayı ve kültürel değerleri paylaşan Anadolu’da Sünnîlik ve Alevîlik ayrışmasının kaynağında, dinî farklılıklar kadar sosyolojik ve psikolojik faktörlerin belirleyici olduğunu da söyleyebiliriz. Alevî geleneğinde aile kavramını ele almadan önce Anadolu Alevîliğinin karakteristik özelliği üzerinde durmakta fayda vardır.

I-Tarihsel Arka Plan: Anadolu Alevîliğinin Karakteristik Özelliği

Türklerin İslâmiyet’le tanıştığı ve kitleler haline İslâm’a girdiği dönem de İslâm toplumunun siyâsî hadiselerin kaynaklık ettiği, fikir ayrılıklarının mezhepleşmeye dönüştüğü ve sahabe döneminin kapandığı Miladi XI. Asırdır. Bu dönem, İslâm toplumuna siyâsî ve fikrî açıdan kırılmanın yaşandığı bir dönmedir. Özellikle Sıffîn Savaşı’nın ardından siyâsî odaklı fikir ayrılıklarının körüklediği olaylar dizisinin Hz. Ali’nin şahadetiyle sonuçlanması ve Emevîlerin hilâfeti elde etmelerinin ardından hilafet meselesinden dolayı Hz. Ali evladına karşı amansız takibatları ve Hz. Hüseyin’in yanında bulunan yetmiş yakın taraftarı ile şehit edilmesi, İslâm toplumunda meydana gelen dinî ve fikrî görüş ayrılıklarına bir başka boyut ka-

⁵ W.M. Watt, “*Dinlerde Hakikat: Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım*. (Çev., A. V. Taştan & A. Kuşat), İz Yay., İstanbul, 2002, s. 84.

⁶ İbn Manzûr, *Lisanul Arabında*, soy yada mezhebî bir ayırım yapılmaksızın Ali b. Ebî Tâlib’e nisbet edilenleri Alevî olarak tanımlamaktadır. Bk. İbn Manzûr, Ebu’l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü’l-Arab*, Daru’l-Fikr, Beyrut, t.z., XV, 94.

zandırmış ve İslâm toplumunu kırılmanın eşiğine getirmiştir. Sıffin Savaşı'nın ardından İslâm toplumu Haricîlerin dışında Sünnî ve Şîî şeklinde de ayrılmaya başlamıştır.⁷ Ancak Sünnîler ve Şîîler de tek çatı altında kalamamışlardır. Sünnîler kendi içerisinde yeni tartışmalar ve yeni bölünmeler yaşadığı gibi Şîîler de birçok fırkaya ayrılmış ve birbirinden farklı din anlayışları geliştirmişlerdir. Ortaya çıkan dini-sosyal grupların bir kısmı, Sünnîlik ve Şîîlik arasında bir yerde kalamaya çalışmış diğerleri ise, siyasî ve sosyo-kültürel şartlarının etkisiyle, Sünnîlik ve Şîîlikten ayrı bir din anlayışı haline gelerek her iki topluluktan ayrılmıştır. Ancak Sünnîlerin iktidarda ve çoğunlukta olduğu yerlerde yaşayan bazı topluluklar, ayrılıkçı ve sapkın bir topluluk olarak görülerek din dışı bir anlayış olarak görülmüştür. Doğal olarak İslâm toplumunun sünnî kanadını oluşturan topluluklar, İslâm'ın temel inanç, ibadet ve ahlâkî hükümlerini yaşamlarına uygulamayan bu topluluklara karşı dini gerekçelerle, mesafeli durmuş ve bilgi eksikliğinden kaynaklanan nedenlerle de ön yargılı bir tutum içinde olmuşlardır. Diğer bir deyişle dinin emir ve yasaklarının dışında, dinden olmayan bir takım bidat ve hurafelerle beslen, İslâmî olmayan unsurları içinde barındıran ve İslâm'ın ruhunu henüz tam olarak özümsememiş ve dinin özünden uzaklaşmış bazı topluluklar ayrımcılığa ve toplumdan dışlanmaya maruz kalmışlardır. Haliyle de bu topluluklar çoğu zaman dışlanmanın verdiği psikoloji ile kendi içine kapanmış ve kendi öz kimliğini korumak için dinî-kültürel bir organizasyon halini almıştır. İşte böyle bir ortamda Emevîler ve Emevîlerden sonra İslâm toplumlarını yöneten siyâsî iktidarlar, İslâm toplumunun yönetimini elinde bulundurmakla birlikte İslâm toplumunda siyâsî ve fikrî birliğini sağlayamamışlardır.

Müslümanların kendi içinde gelişen savaşlar olan Cemel⁸ ve Sıffin⁹ savaşlarının ardından Müslümanlar arasında siyâsî nedenlerin etkisiyle görüş ayrılıkları çoğalmıştır. Daha çok siyasî nedenlerle yaşanan bu iç savaşların neticesinde de Müslümanlar Sünnîler, Hâricîler ve Hz. Ali taraftarı olarak ortaya çıkan Şîîler olmak

⁷ eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, tahk., Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1975, I/27.

⁸ Cemel savaşı, Hz. Ali'nin halife olmasının ardından Hz. Aişe'nin de içinde yer aldığı ve Talha ve Zübeyir gibi Sahabelerin başını çektiği bir iç muhalefet sonucu yaşanan bir hadisedir. Bk. eş-Şehristânî, *a.g.e.*, I/27.

⁹ Sıffin Savaşı, Hz. Ali ile Hz. Ali halife olduktan sonra Şamlıların da desteğini arkasına alan ve Hz. Osman'ın katillerinin yakalanıp adalete teslim edilmesi gerekçesi ile Hz. Ali'nin hilafetine karşı direnen Şam Valisi Muaviye arasında meydana gelmiştir. Bu savaş sonucunda Hz. Ali taraftarlarından 25.000, Muaviye taraftarlarından ise 45.000 olmak üzere yaklaşık 70.000 Müslüman hayatını kaybetmiştir. Bk. Nasr b. Muzâhim el-Minkarî (212/827), *Vak'atu Sıffin*, tahk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire 1382, s. 558; Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd ed-Dîneverî (282/895), *el-Ahbârü't-Tivâl*, Beyrut, tz., s. 162-163.

üzere üç farklı gruba ayrılmışlardır. Bu üç grup içerisinde bir mezhep olarak doğan ve bir din anlayışına bağlı olarak şekillenen ayrılıkçı bir anlayış olarak Anadolu Aleviliği de bulunmamaktadır. Bu durumda Anadolu Aleviliğinin nereden kaynaklandığı merak konusudur. Diğer bir deyişle Anadolu Aleviliği, sadece İşlâmiyet'in özüne bağlı kalarak Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisine dayalı olarak oluşmuş bir düşünce akımı mıdır? Yoksa Anadolu Aleviliği, İşlâmiyet öncesi Türklerin benimsediği din ve kültürlerden beslenerek ve Türklerin Anadolu'ya yerleşmesinin ardında buradaki yerleşik kültür ve medeniyetlerden etkilenecek gelişen ve Anadolu'ya özgü bir oluşum mudur?

Aleviler esasında Sünnilerin de bir halife olarak kabul ettikleri ve kişiliğine sevgi ve saygı gösterdikleri, Hz. Ali'yi seven insanlardır. Bu açıdan tarihte siyâsî faktörlerin etkisi ile Hz. Ali'nin şahadetinin ardından şia olarak mezhepleşen siyâsî temellere dayalı olarak bir din anlayışı haline gelen şiilikle Anadolu Aleviliğini birbirinden ayırmak gerekir. şia ile Anadolu Alevileri arasında Hz. Ali'yi sevme ve onu yüceltmenin dışında kayda değer bir benzerlik de bulunmamaktadır. Bu gün Anadolu'da bir grup insanın inancını ve din anlayışını ve gelenek göreneklerini çatısı altında toplayan Alevî adı, Ehl-i beyt'e karşı olan sevgiden kaynaklanmış da olabilir ve yine Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, şiiler aracılığıyla Anadolu Alevilerine yansımış da olabilir. Ancak Anadolu Aleviliği şiiliğin bir uzantısı ya da kolu değil, Anadolu'ya özgü bir kültür ve halk hareketidir. Dolayısıyla da Aleviliği bir mezhep ya da bir tarikat olarak tanımlamak yerine belirli ahlâki ilkelere dayalı olarak, Hz. Ali ve Ehl-i beyt sevgisi odaklı olarak oluşmuş bir kültür şeklinde tanımlamak daha doğru gözükmektedir. Çünkü Alevî inancının temelleri Türklerin İşlâmiyet öncesi din, kültür ve geleneklerine dayandığı gibi İşlâmiyet'ten belirli unsurlara ve Türklerin Anadolu'ya göç ettikten sonra karşılaştıkları yerleşik kültür ve inançlara dayanmaktadır. Türkler XI. Yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde Anadolu'ya göç ettiklerinde bu bölgelerde daha önce varlık gösteren Hitit, Frigler, Helenler, Urartular, Persler, Roma ve Bizans gibi medeniyetlerin inanç, gelenek ve kültürleri ile sıcak bir temas sağladılar. İsa Doğan'ın "*Türklük ve Alevlik*" adlı kitabında belirttiği gibi "*Orta Asya'dan göç eden bu insanlar, daha önceki yaşantularına benzer bir şekilde Anadolu'da bir kısmı yerleşik hayatı tercih etmiş ve bir kısmı da dağ ve yayla yaşamına yürümüşlerdir. İşlâmiyet'i kabul ettikleri halde İşlâm adına pek az şey bilen, kendi milli örf, adet, inanç ve yaşam biçimlerini önemseyen Türkmenler, Anadolu'nun Süryani, Hristiyan, Ermeni ve Yahudi kültürlerinden istifade etmek suretiyle geliştirdikleri Alevilik inanç ve yaşam biçimi içerisinde genelde kendi örf, adet ve eski Türk törelerini yansıtmışlardır.*"¹⁰ Dolayısıyla da Aleviliği, Sünnilik, şiilik ve Hâricilikte olduğu gibi İşlâmiyet'in farklı bir şekilde yorumundan kaynaklanan ya

¹⁰ İsa Doğan, *a.g.e.*, s. 146.

da sadece Hz. Ali taraftarlığı istikametinde gelişen saf bir İslâm anlayışı olarak görmemek gerekir. Diğer bir deyişle Alevîlik Hz. Peygamber (sav) sonrası siyâsî ve fikrî hadiselerin etkisi ile bir anda ortaya çıkan bir din anlayışı değildir. Alevîlik, her ne kadar görünürde Hz. Ali ve Ehl-i beyt odaklı din anlayışı şeklinde doğmuş gibi gözüke de, esasında “İslâm” ve “Ehl-i beyt” şemsiyesi altında köklü bir geleneğe, homojen bir biçimde şekillenmiş inanç ve ibadet unsurlarına¹¹ ve ahlâkî değerlere sahiptir. Basit bir anlatımla Anadolu Alevîliği, İslâmiyet’ten beslenen ahlâkî değerlerin yanı sıra İslâmiyet öncesi gelenek, görenek dini ve kültürel değerleri de içinde barındıran¹², bir anda değil, yüzyıllar süren bir serüvenin neticesinde büyük ölçüde ahlâkî değerleri merkeze alarak şekillenmiş halka dayalı bir inanç şeklidir.¹³ Nitekim Türklerin İslâmiyet öncesi yaşam alanları olan Orta Asya, birden çok din ve inancın hâkim olduğu bir bölgeydi. Orta Asya’da İslâmiyet’ten önce ilâhî dinlerden olan Hıristiyanlık, bir din olarak geliştiği gibi Budizm, Zerdüştlük, Manihaizm ve Şamanizm de yayılmıştı.¹⁴ Özellikle İslâmiyet’i tam anlamıyla öğrenme imkânı bulamayan ya da siyâsî duyguların hâkim olduğu kitlelerden öğrenen bazı göçebe Türk kavimleri,¹⁵ İslâmiyet’i benimsemekle birlikte daha önceki din ve kültürlerini bütünüyle terk etmemişlerdir. Bununla birlikte Alevîliğin kelâmî düşünce ekollerin de var olduğu şekliyle, bir düşünce sistemine endeksli bir teolojisi de bulunmamaktadır. Alevîlikte dört kapı kırk makam adıyla bilinen nazariye de esasında mistik ve ahlâkî bir nazariye niteliğindedir.¹⁶

Öte yandan XI. Yüzyılda Moğolların Türkistan’ı ve Bütün Orta Asya’yı istilâ etmesi ile birlikte Anadolu bir güç dalgası ile karşı karşıya kalmıştır. Daha önce Anadolu’ya yerleşen ve yerleşik bir hayata geçen Türklerle yeni gelen ve göçebe bir yaşamı sürdüren konar-göçer Türkler arasında iktisadî sorunların yanı sıra siyasî, dinî ve sosyo-kültürel anlaşmazlıklar da başlamıştır.¹⁷ Anadolu’ya gelen Türkmenler arasında Hanefî din anlayışını benimseyenler çoğunlukta olmakla birlik-

¹¹ Anton Jozef Dierl’e göre “Alevîlik-Bektâşilik İran, Arap, Helen ve eski Türk düşünce ve inanışlarının bir bileşimidir.”, bk. Anton Jozef Dierl, *Anadolu Alevîliği*, (Trc., Fahrettin Yiğit), Ant Yay., İstanbul 1991, s. 47.

¹² İsa Doğan, *a.g.e.*, s. 108.

¹³ Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı İslâm Ansiklopedisinde Alevîlik: “XIII. Yüzyılda Anadolu’daki etnik ve sosyal-dini kaynaşmaların sonucu olarak ortaya çıkan ve XVI. Yüzyılda Safeviler’in propagandası ile gelişen Kızılbaşlık’tır.” şeklinde tanımlanmıştır. Bk. A.Y.Ocak, “Alevî” Mad. *DİA*, II, 368-369.

¹⁴ Zekeriya Kitapçı, *Türkistan’da İslâmiyet ve Türkler*, Konya 1988. s. 56-65; Ünver Günay-Harun Güngör, *Türk Din Tarihi*, İstanbul, 1998, s. 137.

¹⁵ İsa Doğan, *a.g.e.*, s.108.

¹⁶ Sönmez Kutlu, “Alevîliğin Dînî Statüsü”, *İslâmiyât*, Cilt: VI, Sayı: 3, (Temmuz-Eylül, 2003.) s. 37.

¹⁷ A. Yaşar Ocak, *Babailer İsyamı*, İstanbul, 1996, s. 40.

te başka itikadî düşüncelere ve fikirlere sahip kitlelerde vardı. Nitekim Moğol istilasından önce Orta Asya, kelâmî, tasavvufî ve siyasî fırkaların yoğun bir şekilde faaliyet gösterdikleri bir coğrafyaydı. Diğer bir deyişle Orta Asya Türkleri arasında sadece Hanefîliliğin inanç ve ibadet esasları hâkim olmamış başka siyasî düşüncelerden beslenen fikirler de yayılmıştı. Özellikle Türklerin İslâmiyet'le tanıştığı yıllarda Orta Asya, Emevîlerin baskı ve zulümlerinden kaçan Alevî dailerin etkinliği altındaydı. Nitekim Emevîler döneminde, Hz. Ali taraftarları siyâsî baskının etkisiyle daha çok birbirlerine kenetlenmiş ve organize bir topluk haline gelmişlerdir. Bu dönemde Emevîler, Hz. Ali evladına ve onlara taraftar olan kitlelere karşı oldukça acımasızdır. Hz. Ali evlâdı, hilâfet konusunda siyâsî bir rakip olarak görüldüğünden sürekli baskı ve gözetim altında tutulmuşlardır. Bu baskının kaçınılmaz bir sonucu olarak da bazı Hz. Ali taraftarı, Emevî baskısından kurtulmak için Orta Asya'ya sığınmıştır. Bir kısım Türk boyları da bu dönemde İslâmiyet'i saf haliyle, ehil kimselerden değil, kendilerini Ehl-i Beyt'e mensup olarak tanıtan bu kimseler aracılığıyla öğrenmişlerdir.¹⁸ Böylelikle de Emevîlerin baskı ve şiddete dayalı din anlayışlarına tepki gösteren bazı Türk boyları da Ehl-i Beyt, hilafet ve imamet merkezli bir din anlayışını daha kolay benimsedi. Anadolu Alevîliğinin temelleri de böylece oluştu.¹⁹ Moğol istilası ile birlikte Anadolu'ya farklı inanç, düşünce ve siyâsî anlayışta olan kitlelerin göç etmesi ile birlikte, farklı din anlayışları Anadolu'da karşı karşıya gelmiştir.

Alevî inanç, gelenek ve görenekleri Türklerin Anadolu'ya yerleşmelerinin ardından daha çok medresenin etkinliğinin olmadığı kırsal bölgelerde yaşama imkânı bulmuştur. Özellikle Anadolu'da bilim ve eğitim merkezleri olan medreselerin kurulmasından önce Anadolu'ya yerleşen göçebe kitleler arasında, İslâm öncesi inanç unsurları, yerleşik kültür, inanç, düşünce ve siyâsî fikirler de karışarak varlığını sürdürmüştür. Ancak Selçukluların Anadolu'ya yerleşmeleri ile birlikte, medreselerin açılmasına önem verilmiş ve kültürel faaliyetlere girişilmiştir. Bu çabalar medreselerin yayıldığı bölgelerde yerleşik bir yaşam sürenlerin, daha kolay bir şekilde Sünnî din anlayışını benimsemelerini sağlamıştır. Ancak o günün koşullarında genellikle medreselerden uzak kalan ve daha çok kırsal bölgelerde yaşayan Türk boyları ise bu eğitim ve öğretim faaliyetinden uzak kalmış ve İslâmiyet'i Anadolu'da egemen olan mevcut siyâsî otoritenin ya da medreselerin eliyle değil, Hz. Ali ve Ehl-i beyt merkezli bir din anlayışını yayan başka kanalar aracılığıyla öğrenme imkânı bulmuştur.

¹⁸ Hasan Onat, "Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine", İslâmiyât, C. VI: sayı: III, Temmuz-Eylül, 2003, s. 111-126.

¹⁹ İsa Doğan, *İmam Zeyd b. Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2009, s. 68.

Anadolu’da Sünnî din anlayışının dışında gelişme imkânı bulan heterodoks yapıdaki bu Alevî inancı, Anadolu’da “Alevî” adının dışında farklı isimlerle de adlandırılmıştır. Anadolu’nun farklı yerlerinde yaşama imkânı bulan Alevî toplulukları, Sünnî din anlayışının hâkim olduğu toplumlar tarafından “Kızılbaş”, “Çepni”, ve “Tahtacı” adıyla adlandırıldıkları²⁰ gibi “Rafîzi/sapmış” ve “Mülhid” gibi küçültücü ve ayrıştırıcı isimlerle de adlandırılmışlardır. Bunun ötesinde Alevîliğin inanç ibadet ve erkânlarının gizli yürütülmesi, Alevî dışındaki toplumlar tarafından asılsız birçok söylentinin ve haberin yayılmasına neden olmuştur. Sözcüğü “*mum söndü*” suçlaması günümüzde dahi güncelliğini yitirmemiş, sık sık dillendirilen ve Alevîlerde namus kavramını bütünüyle hiçe sayan bir ön yargı niteliğindedir.²¹ Diğer bir deyişle yüzyıllardan beri süre gelen mezhebî ayrışmayı daha da körükleyen ve ötekileştirmeye kaynaklık eden ciddi suçlamalardan biridir.

Yine Cumhuriyet’in kurulmasından önce olduğu gibi günümüzde de kırsal bölgelerde Alevî ve Sünnî köyler, şehirlerde ise çoğu yerde Alevîlerin yoğun yaşadıkları mahallerle Sünnîlerin yaşadığı mahalleler neredeyse birbirinden ayrılmıştır. Bu ayrışmaya rağmen Sünnî ve Alevî köyler arasında ticarî ilişkilerde fazla bir sorun yaşanmamaktadır. Ancak Alevî ailelerle Sünnî kökenli aileler arasında sosyal ilişkilerde, özellikle de evlilik konusunda ciddi sorunlar vardır. Anadolu’da Sünnî ve Alevî kökenli aileler arasında neredeyse akrabalık bağları kesintiye uğramıştır. Tarikte gelişen birçok sosyal olayın paralelinde Sünnîler arasında, Alevîlerden ne kız alınacağı ne de onlara kız verileceği, kestikleri hayvanların etinin yenmeyeceği, pişirdikleri yemeğin yenilmeyeceği, gusül aptesti almadıkları yönünde halk inançları oluşmuştur. Bu inançlar, bütün Alevîlere mal edilmiş ve düşünce planında Alevîliğe karşı bir karalama kampanyasının malzemesi haline getirilmiştir. Bunun en vahim sonucu ise her iki toplum arasında çok zayıf olan aile bağlarının daha da zayıflamasına neden olmuştur. Bu suçlamalar neticesinde Alevîler kendi içlerine kapanmış ve kapalı bir toplum haline gelmiştir.

Günümüz Anadolu Alevîliğinin an ayrıcı özelliklerinden biri de Sünnîlikten ve Şîilikten farklı göstermesidir. Nitekim Anadolu Alevîliği, tarihsel gelişimi sürecinde kendisini Şîi yada Şîâ’nın bir kolu olarak da görmemiştir. Anadolu Alevîliği, itikadî ve ameli hususlarda on iki imam’a bağlılık gibi bazı ortak noktalarının dışında Şîâ’nın herhangi bir mezhebiyle de bütünüyle özdeşleşen bir din anlayışına sahip değildir. Yine Anadolu Alevîliğinde Alevîlik soy ile de ilişkilidir.²² Anadolu Alevîliği daha çok tarihî süreç içerisinde sosyo-kültürel faktörlerin etkilerinin yanı sıra hayat koşullarının ve aile yapısının etkisinde gelişen, kendi aralarında-

²⁰ Bk. Hilmi Ziya Ülken, “Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri”, *AÜİFD*, C. XVII, s. 1-28. Ankara, 1968, s. 21.

²¹ Rıza Zelyut, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Anadolu Kültürü Yay., İstanbul 1990, s.184.

²² Vecihi Timuroğlu, *Alevîlik, Bektaşîlik, Şîilik, Kızılbaşlık*, Kalan Yay., Ankara 2004, s. 84.

ki birliği güçlendirici ve koruyucu bir inanç ve ibadet şekli istikametinde ortaya çıkan bir kültür özelliği taşımaktadır. Bu açıdan da Alevî ve Sünnî geleneğinde aile yapısının çözümlenmesi ve aile yapısına etki eden dinî, ahlâkî ve kültürel unsurların saptanmasının, İslâmiyet çatısı ve Ehl-i Beyt sevgisi temelinde var olan Sünnî ve Alevîlerin niçin birinden uzak durarak ve bir araya gelmekten çekinen bir aile kavramına sahip olduğunu göstermesi bakımından önem arz ettiği kanaatindeyiz. Bunun için de fazla derinliğine inmeden Alevîlerin aile yapısını şekillendiren gelenek, görenek, dini inanç ve ahlâkî değerleri kısaca gözden geçirmek faydalı olacaktır.

II-Alevî Aile Yapısına Etki Eden Dinî, Kültürel ve Ahlâkî Değerler

1- İnanç Esasları

İnsan doğası gereği, bir Őeye karşı ya ilgi duyar ya da sevgi gösterir. Sevgi duyduğu ve bağlık gösterdiği değerleri de çoğu zaman yüceltir ve o değerlerin üzerine başka Őeylerin konulmasına asla izin vermez. Alevîler de Anadolu'da Sünnî din anlayışından bağımsız olarak Allah, Muhammed ve Ali kutsallığını kalplerinde taşıyan ve bu değerlere hayatlarında özel bir yer veren bir topluluk olarak var olmuştur.²³ Alevîler konusunda en büyük yanılığ da onların inançsız ve din dışı bir topluk olarak addedilmesinde ortaya çıkmıştır. Ancak Alevîler hakkında yapılan kapsamlı alan araştırmaları, Őunu açıkça ortaya koymuştur ki, Alevîlerin büyük ekseriyeti, Sünnilerin amentüsüne yani Allah'a Hz. Muhammed'e ve indirilen Kitâb'a meleklerle ve âhiret gününe inanmaktadır.²⁴

Genel olarak Alevîlikte Sünnîlerde olduğu gibi, Kur'an ve hadisler temel dini kaynak olma özelliğini korumaktadır. Alevî inancına göre, Kur'an vahyin mahsulü olarak oluŐmuş kutsal metinlerdir.²⁵ Ancak Alevîler arasında Kur'an metinlerinin değişime uğramadan günümüze kadar gelip gelmediği konusunda kuŐkular bulunmaktadır. Bazı Alevîlere göre, esasında Hz. Ebû Bekir'in iki kapak arasında toplayıp bir Mushaf haline getirdiği Kur'an'ın ilk nüshası eksiktir. Yaklaşık 432 âyet Kur'an'ın bu ilk nüshasında yer almamıştır.²⁶ Özellikle Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilgili âyetler, halifelerce çıkarılmıştır.²⁷ Diğer bir deyişle, esasında Kur'an'ın 6666

²³ A. Bülent Ünal, *Türkiye'de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2001

²⁴ Ramazan Uçar, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektâşilik*, Aziz Andaç Yay., Ankara, 2006, ss. 122-125

²⁵ *İmam Cafer-i Sadık Büyruğu*, (haz.: Adil Ali Atalay), Can Yay., İstanbul 1993, s. 12.

²⁶ Bazı Alevîlere göre Kur'an'da "vilâyet" ve "Sûretü'n-Nübüvvet" adlı iki sûre daha yer almaktaydı. Bu sûrelerden ilki Hz. Ebû Bekir diğeri ise Hz. Osman tarafından Kur'an'dan çıkarılmıştır. Bk., Halil Öztoprak, *Kur'an'da Hikmet ve Tarihte Hakikat Kur'an'da Hikmet İncilde Hakikat*, Can Yay., İstanbul 1990, s. 128.

²⁷ A. Bülent Ünal, *a.g.e.*, ss. 82-84.

âyetten oluştuğu ve Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilişkili çok sayıda âyetin de bulunduğunu ancak bu âyetlerin özellikle Hz. Ali'nin vefatından sonra Muaviye döneminde yapılan düzenlemelerle Kur'an'dan çıkarıldığına inanılmaktadır.²⁸

Alevîlerin Kur'an'da bir eksikliğin olduğu şeklindeki bu inançları, Alevî toplumunu süreç içerisinde Kur'an'dan soğutmuş ve alternatif Kur'an arayışı içerisine sokmuştur. Bunun için de Alevîler Kur'an'da yer alan ve Ehl-i Beyt'e ilişkin âyetlere özel bir önem vermiştir. Ancak bazı Alevîler bu çabalarını daha da ileriye taşımışlardır. Kur'an'da doğrudan Hz. Ali ve Ehl-i Beyt ile ilişkili olmayan birçok âyeti de Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'le ilişkilendirme yoluna gitmişlerdir. Ancak Kur'an'ın eksik olduğu yönünde bir anlayışı bütün Alevîlerle özdeşleştirmek de pek doğru gözükmemektedir. Çünkü Alevîler, genel olarak Kur'an âyetlerinin değişime uğradığından çok, Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'i konu alan âyetlerinin Kur'an'dan çıkarıldığına inanmaktadır.²⁹ Kaldı ki, Kur'an'ın bizzat kendisi Hicr sûresi 9. âyette: “*Şüphesiz o Zikr'i (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz.*” buyruğu ile belirtildiği gibi, Allah'ın koruması altındadır. Kur'an'ın kutsallığına inanan bilinçli bir topluluğun bu âyeti göz ardı etmesi de beklenmemelidir.

Alevîlerin Kur'an'ın düzenlemesine ilişkin düşüncelerinde bilgi eksikliğin yanı sıra siyâsî gelişmelerin ve mezhebî taassubun izlerini görmek de mümkündür. Muhtemelen tarihî süreç içerisinde gelişen olaylara paralel olarak Alevîlerin Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e karşı beslediği duygusal bağlar ve Emevî karşıtlığı tavırları, onları bu konuda farklı değerlendirmelere yöneltmiştir. Kaldı ki, Alevîlerin ibadet ve erkânlarında Kur'an'ın ayrı bir yeri de vardır. Diğer bir deyişle Alevîler, ibadet ve erkânlarında Kur'an'dan âyetlere yer vermektedirler.³⁰ Nitekim daha sonra ele alacağımız Alevî aile yapısına etki eden “*Cem*”, “*Musahiplik*”, “*İkrar*” gibi kurumların temelinde Kur'an, Hz. Peygamber'in fiili uygulamalarından izler ve kısmi paralellikler de bulunmaktadır.

Öte yandan günlük yaşamda süreç içerisinde gelişen olaylara paralel olarak inançtan ve bağlı olunan mezhebin din anlayışından saplar da her zaman için mümkün olabilmektedir. Alevîler ve Sünnîler de esasında din anlayışı olarak İslâm'ı benimsemiş olmakla beraber, pratikte Kur'an ve Sünnete aykırı ya da Kur'an ve sünnetle bağlantısı olmayan bidat hükmünde davranışlar da sergileyebilişlerdir. Bunun en açık örneklerinden biri, İslâm'ın iman esasların dışında, amelî konularda yaşanmıştır. Bu gün Sünnî din anlayışında, İslâm'ın Namaz, Oruç, Hac, zekat gibi temel ibadetlerinin dışında Kur'an'ın sosyal yaşamda toplumun vicdanı olarak öne sürdüğü ve sağlıklı bir toplumun kurulmasına hizmet eden “*Emri bi'l-ma'ruf ve nehyi ani'l-münker*” ilkesi, İslâm'ın temel esasları olarak kabul edilmekle birlikte

²⁸ Ramazan Uçar, *a.g.e.*, s. 123.

²⁹ A. Bülent Ünanlı, *a.g.e.*, ss. 82-84.

³⁰ Kutluay Erdoğan, *Alevî-Bektâşî Gerçeği*, Alfa Yay, İstanbul, 2000, III, 145.

bu ilkeler, bütün Sünnîlerin önemle üzerine eğildiği, bir anlamda da bütün toplumun gereği gibi idrak ederek pratiğe yansıttığı ibadet ve ilkeler olmaktan uzaklaşmıştır. Günümüz Sünnî toplumlarda genel olarak, Hz. Peygamberin sağlığında ortaya çıkan uygulamalarda olduğu gibi güçlü bir iman ile birlikte salih amele de tam anlamıyla önem verildiğini söylemek de zordur. Bir anlamda bazı Sünnî çevrelerde iman ile birlikte salih ameli de esas alan ve dinin iktisadi ve sosyal yönünü de dikkate alan bir din anlayışı yerine sadece imanı yeterli gören bir din anlayışı benimsenir hale gelmiştir.

Alevîlikte bir inanç halene gelen temel ilklerden biri de “*Tevellâ-Teberrâ*”dır. Alevî inancına göre “*tevellâ*”, Hz Muhammed’in yanı sıra Hz. Ali ve Ehli-Beyt’i ve bunların soyundan gelenleri sevmek, ve aynı zamanda onları sevenleri de sevmektir.³¹ “*Teberrâ*” ise Hz. Ali ve Ehl-i Beyet’e düşmanlık edenlerden uzaklaşmak ve onları sevmemektir. Ancak, *Tevellâ-Teberrâ*’ inancı sadece Anadolu Alevîlerine özđü bir doktrin de değildir. Bu inanç şekli, Şîilikte de vardır. Şîilere göre, *Teberrâ*, Hz. Muhammed ve onun soyunu sevmek ve onları sevenleri de sevmektir. *Teberrâ* ise Hz. Muhammed ve onun soyunu sevmeyenleri ve sevmeyenleri sevenleri sevmemektir. Bazı Alevî dedelerine göre ise *Tevellâ-Teberrâ* inancı, kötülüklerden kaçınma ve iyiliklere yönelmedir.³²

2-İbadet Tasavvuru

İslâmiyet sadece inanca dayalı bir din değil, inanç ile birlikte ibadet ve salih amele de önem veren bir dindir. Kur’an’da dinin ameli yönüne ilişkin olarak emir ve buyruklar, bir ilke şeklinde yer almakta ancak fazla detaylarına inilmemektedir. Örneğin Kur’an namazı, haccı, zekatı, orucu emretmekle birlikte uygulama şekline ilişkin olarak detaylara fazla değinmemektedir. Nitekim Yüce Allah Bakara sûresi 153. âyette: “*Ey iman edenler! Sabrederek ve namaz kılarak Allah’tan yardım dileyin. Şüphesiz yok ki, Allah sabredenlerle beraberdir.*”³³ ifadelerinin yanı sıra Nisâ sûresi 103. âyette “*Namazı kıldınız mı, gerek ayakta, gerek otururken ve gerek yan yatarak hep Allah’ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü’minlere belirli vakitlere bağlı olarak farz kılınmıştır.*”³⁴ ifadeleri ile namazı emretmiş ve Bakara . 183. âyette de “*Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılın-*

³¹ Esat Korkmaz, *Ansiklopedik Alevîlik-Bektâşîlik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yay., İstanbul 1993, s. 356.

³² Nejat Birdoğan, *Anadolu Aleviliğinde Yol Ayrımı*, Mozaik Yay., İstanbul, 1995, s. 224.

³³ Bakara, 2/153.

³⁴ Nisâ, 4/103.

di. ”³⁵buyurarak orucu emretmiştir. Dolayısıyla da ibadetlerin şekli ve zamanına ilişkin olarak detaylı bilgiler, Hz. Peygamber’in sözlerine ve uygulanmalarına dayanmaktadır. Ancak Alevîler Sünnetin ve hadislerin Emevîler zamanında tahrif edildiği görüşündedirler. Bazı Alevîlere göre, İslâm’ın inanç ve ibadet şekli, Hz. Peygamber’den sonra özünden saptırılmış ve değişikliğe uğratılmıştır. Bu gün dinin kendisinde sanılan birçok ibadet esasları, imamlar, müçtehitler, din ve mezhep teşkilatçıları tarafından uydurulmuştur. Hz. Peygamber’in vefatından sonra icat edilen bu inanç ve ibadet esasları da zamanla dinin esaslarından zannedilmiş ve buna göre amel edilmiştir. Bu nedenle de Alevîler ibadet esaslarını ve uygulama biçimlerini sünneti ve hadisleri devre dışında tutarak Kur’ân’ı te’vil ederek ve yorumlayarak saptamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla da Alevîlerde Kur’ân’da emredildiği şekliyle belirli ibadetleri inkâr etmemektedir. Hatta bazı Alevîler Sünnilerde olduğu gibi namaz ve oruç ibadetini eda etmekte ya da namazı üç vakite indirerek kılmaktadır. Alevîlerde oruç ibadeti, Sünnilerde olduğu gibi, Ramazan ayı boyunca tutulan bir oruç olmasa da onların belirli günlere has oruçları vardır. Dolayısıyla da Alevîler ibadetlerin uygulanış biçiminde, Sünnilerden ayrılmaktadırlar. Alevîler ibadeti, şekilleri ve vakitleri belli olan ibadetler şeklinde değil, Allah ile insan arasında gizli bir ilişki olarak algılamaktadır. Nitekim bazı Alevîler ibadetlerin riya ve şekilcilikten uzak gizliğe dayalı olarak yapılması taraftarıdır. Bunun için de bazı Alevîler ibadetleri gece ve kendi evlerinde yapma eğiliminde olmuşlardır. Kur’ân’da namazla ilişkin olan İsrâ sûresi 78-79. “âyetlerde: *“Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı’ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir. Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın.”* geçen ifadeleri *““Güneşin batıya kayması anında dua et, fecir vaktine kadar Kur’an oku, gece vaktinde uyanıp senin için farzıyet ve faziletine ziyade olarak dua kıl ki, Rabbin seni makam-ı mahmuda götüre”* şeklinde te’vil etmişler ve namazı, dua anlamında alarak duayı da geceye özgü gizli bir ibadet olarak değerlendirmişlerdir.³⁶

III- Alevîlikte Aile bağlarını Güçlendiren Kurumlar

1-İdari ve Sosyal Kurumlar

a-Dede

Tarihî süreç içerisinde kendi içerisinde organize bir topluk haile gelen Alevîlerin yönetim işini öteden beri “Dede” üstlenmiştir. Öteden beri Dede, Alevî toplumunda birey ve ailelerden oluşan cemaat üzerinde otoriter bir kişiliğe ve kuma sahiptir. Dedeler, Alevîlerde sadece, sözlü bir geleneğe dayanan bilginin

³⁵ Bakara, 2/183.

³⁶ İsa Doğan, *Türklük ve Alevîlik*, s. 191.

kaynağı değillerdir. Alevî toplumlarda Dedeler çoğu zaman dinî-sosyal ve ailevi yaşamın yönü üzerinde de belirleyici olmuşlardır. Nitekim Alevî topluluklar, Cumhuriyet öncesinde Anadolu'da, çoğu yerde daha çok Sünnîlerden ayrı kırsal bölgeleri yerleşim alanı olarak seçmiş ve kendi içlerine dönük ve oluşturdukları bir sisteme bağlı organize bir topluk olarak Sünnîlerden ayrışmışlardır. Daha çok Sünnîlerden ayrı farklı bölgelerde ve köylerde kendi başlarına bir toplum olmuşlardır. Özellikle iletişimin az olduğu ve Sünnî toplumlarla kaynaşma ve birlikte yaşama şansının ve imkânın çok az olduğu dönemlerde Alevîler, bir bilgi kaynağı ve bir otorite olarak Dedelere daha bir önem vermiş ve onlara saygıyla bağlanmışlardır. Çoğu zaman Dede'nin ağzından dökülen sözcükler onların yaşamında ahlâkî bir değer halini almıştır. Dedeler, Alevî cemaat içerisinde bilgi, kültür, liyakat ve ehliyet gibi bir liderde araması gereken özelliklerinden dolayı seçimle de bu görevi üstlenmemektedir. Dedelik, soydan gelen bir özelliktir. Diğer bir deyişle Alevîlikte “*dedelik*”, sonradan kazanılan ya da ilim ve irfan öğrenerek belirli aşamalardan sonra bireysel çabalarla elde edilebilen sosyal bir statü de değildir. Alevî dedesi olabilmek için öncelikle Ehl-i Beyt soyundan gelme şartı vardır.³⁷ Bu uygulamanın kökeni ise şamanizm'e kadar uzanmaktadır.³⁸

Alevîlerde Dedelerin görevleri, Cem'leri yönetmekle de sınırlı değildir. Alevî Dedeleri, periyodik aralıklarla kendilerine bağlı olan köyleri gezmek ve buradaki sorunlara eğilmek, Alevî aileleri arasında çıkan anlaşmazlıkları karara bağlamak ve sosyal dayanışmayı sağlamakla da mükelleftirler. Bu açıdan Dede'nin kendisine bağlı olan cemaat üzerinde mutlak bir otoritesi her zaman var olmuştur. Dolayısıyla da Dede'nin bu mutlak otoritesini güçlendiren tek yetkisi de dini yaşamı canlandırmak için cem gibi dini törenleri yönetmek ya da Alevî ailelere nasihat ve telkinlerde bulunmak değildir. Dedenin Alevî toplumlarda konumunu güçlendiren en önemli özelliği, Alevî inancına ve geleneğine aykırı davranışlar sergileyen bireyleri düşkün ilan etmesi ve Cemaatten dışlayabilmesidir. Bu yönüyle de Alevî toplumunda ve aile kavramında Dedelerin ağarlığından söz etmek mümkündür. Dışa kapalı Alevî topluluklar da Alevî cemaati oluşturan ailelerin dedelere çoğu zaman koşulsuz bir bağlılığı ve itaati vardır. Ancak günümüzde Alevîlerin çeşitli nedenlerle kırsal bölgelerden göç ederek şehir kültürüyle tanışma sürecinin bir sonucu olarak yeni yetişen gençlerin Alevî dedelere bağlılığının zayıfladığı ve buna bağlı olarak da Alevî dedelerin etkinliğinin de giderek azalıdığı görölmektedir.

Öte yandan Alevîlik bir tarikat olarak pek kabul edilmese de esasında bir tarikatta var olan usul ve erkânın yanı sıra Hz. Peygamber'in soyuna dayanan bir liderin

³⁷ Nejat Birdoğan, *a.g.e.*, s. 303.

³⁸ şakir Keçeli, *Alevîlik Bozkırda Yanan Ateş*, Emel Yay. Ankara tz, s. 83.

varlığı gibi özellikleri ile bir tarikatı da çağrıştırmaktadır.³⁹ Nitekim Alevî toplumunda, saygın ve sözü dinlenen kimseler olan Dedeler, Alevî toplumlarda dinî bir lider özelliği taşımanın yanı sıra dinî eğitim ve terbiyeyi veren kimseler olarak kabul görmüştür. Dedelerin eğitimi, yazılı kaynaklara da dayalı değildir. Dedelerin bilgi birikimi dedeliği devraldıkları kimselerden kulaktan bilgilere dayanmaktadır. Diğer bir deyişle Alevî Dede'sinin bilgisine kaynaklık eden yazalı bir literatür bulunmamaktadır.

Alevîlikte kimi zaman Dede'ye itaat ile Hz. Peygambere itaat arasında bir ilişki de kurulmuştur. Dedeye bağlılık Hudeybiye biatında Hz. Peygamber'e biat gibi algılanmaktadır. Dedeye biat eden bir kişi esasında Dedelik makamına ve dolayısıyla da Hz. Peygambere biat etmiş gibidir. Hz. Muhammed'e biat ise Allah'a biat sayılır.⁴⁰ Ancak Alevîlik'te din büyüğü olarak kabul edilen “Dede”nin cemaatteki statüsü ile Türklerin İslâm öncesi inançları arasında yer alan Şamanizm'de şaman ya da kam adı verilen din büyüklerinin statüsü arasında bir benzerlikte söz konusudur. Alevî Dedelerinin cemaat içindeki işlevi ve statüsü Şamanizm'de kam'ın mevki ve itibarını çağrıştırmaktadır. Hatta giyilen kıyafetin yanı sıra toplum içerisinde gördükleri dini ve soysal hizmetler açısından önemli benzerlikler vardır. Dedenin törenleri yönetirken elinde aldığı “*erkan değneği*”, şamanın kullandığı “*asa*” ile aynı işlevi görmektedir.⁴¹

b- İkrar:

Sözlük anlamı olarak söz vermek, akit ve biat yapmak anlamına gelen ikrar sözcüğü, Alevîlikte inancını beyan etmek demektir. Yeni evli çiftlerin yanı sıra 18 yaşına gelmiş bekâr erkeklerin dedenin öğüt ve telkinlerine uyacağına, yolun bütün kurallarını benimseyip uygun hareket edeceklerine dair, dedenin huzurunda verdikleri sözü ifade etmektedir.⁴² İkrar, farklı bölgelerde biraz değişik şekillerde olsa da genelde içerik olarak kısaca: “*Bismişah Ya Hak-Muhammed-Ali, Ya Hüncar Bektaş-i Veli, insani kamil yoluna talibim, elime, dilime, belime sahibim. Rıza şehrine girmektir dileğim. Olsun canlar şahidim. Eyvallah nefes pirdedir,*” şeklindedir.

Alevîlik'te ikrar alan kişi, artık yalan söylememeye, haram yememeye, zina etmemeye, hırsızlık yapmamaya ve kimsenin kusur ve ayıplarını araştırmamaya

³⁹ Hasan Onat, Alevîliğin kendini ifade ediş tarzını esas alarak Alevîliğin “tarikat formunda” yapıldığını ve “cem, musahiplik, görgü ve düşkünlük erkânları, dört kapı kırk makam” gibi kavramları sadece Alevîlikte değil pek çok Sünnî tarikatta da var olduğunu ileri sürmektedir. Bk. Hasan Onat, *a.g.m.*, s. 10.

⁴⁰ Rıza Zelyut, *a.g.e.*, s. 66.

⁴¹ İsa Doğan, *a.g.e.*, s. 176.

⁴² Mehmet Eröz, *Türkiye’de Alevîlik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s.139.

dedenin önünde söz vermiştir. Bu söz, sıradan bir söz olmayıp verilen söze aykırı hareket edildiğinde ceza ve müeyyideleri beraberinde getirmektedir. Nitekim Alevîlik'te ikrarını bozan, Kur'ân'ı Kerim'de evlenilmesi yasak olan biriyle evlenen ve zina yapan bir kimse, dede tarafından düşkün ilan edilmektedir.⁴³ Bu uygulamanın bir sonucu olarak, Alevî yerleşim bölgelerde suç oranları her zaman düşük oranda seyretmiştir. Nitekim Alevî geleneklerine göre bir yaşamın hakim olduğu Samsun'un Salıpazarı ilçesine bağlı, yaklaşık üçyüz haneli, Avut köyü'nde, 50 yıllık geçmişte sadece bir vurgun olayı olmuştur. Bunun dışında dışarıya yansıyan ve resmi makamlara intikal eden önemli bir sorun olmamıştır.

Alevîlerin, Alevîliğin gereklerine uymaya dair aldıkları ikrar, esasında şekil olarak Kur'ân'da Allah ve Resûlüne özde bağlık için emredilen ikrara benzerlik de göstermektedir. Nitekim Ali İmran sûresi 103. âyette Yüce Allah:" *Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sınımsız sarılın. Parçalanıp bölünmeyin. Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani sizler birbirinize düşmanlar idiniz de O, kalplerinizi birleştirmişti. İşte O'nun bu nimeti sayesinde kardeşler olmuştunuz. Yine siz, bir ateş çukurunun tam kenarında idiniz de O sizi oradan kurtarmıştı. İşte Allah size âyetlerini böyle apaçık bildiriyor ki doğru yola eresiniz.*" buyururken Fetih sûresi 1. âyette de "*Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.*"⁴⁴ buyurmaktadır. İkrar'ın Hz. Peygamberin fiili uygulamalarından izleri de bulunmaktadırdır. Nitekim Hz. Peygamber, Medine'ye hicret etmeden önce I. ve II. Akabe biatlerinde Medinelilerden söz almıştır. Ancak Kur'ân'da ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında var olan ikrarı, Alevîler içerik olarak değil şekilsel olarak sürdürmüşlerdir. Daha çok kendi inanç ve geleneklerinin sürdürülmesine ve kendi birlik ve beraberliklerinin devamına yönelik bir müessese haline getirmişlerdir.

c-Cem Töreni

Alevî toplumunu bir arada tutan ve Alevî aileleri arasında birlik, beraberlik ve dayanışmaya vesile olan ve dayanışmayı sürekli hale getiren en önemli törenler Cem'lerdir. Cemler kendi usul ve erkânlarına göre farklı maksat için icra edilmesine göre, Alevîlerde, Yola giriş ya da ikrar ceminin yanı sıra, Abdal Musa ve Görgü Cem'i olmak üzere üç tür Cem bulunmaktadır.⁴⁵ Bu Cemler içerisinde, en kapsamlısı "*Görgü Cemleri*"dir. Görgü Cemleri kış aylarında Dede'lerin gözetiminde yapılır. Talipler, ikrarlarını tazeler. Alevîlerde var olan sorunlar ele alınır. Bir anlamda

⁴³ Ramazan Uçar, *a.g.e.*, s.40.

⁴⁴ Fetih, 48/10. Ayrıca bk., Fetih, 48/18; Tahrim, 66/12.

⁴⁵ Kutluay, Erdoğan, *a.g.e.*, s. 139.

bu tören Alevîlerin hesap verip ruhen arındığı bir törenidir.⁴⁶ Görgü Cemleri'nin Alevî kültüründe önemi ve değeri ise “*on iki hizmet*” in mutlaka gerçekleşmesinden ve bütün taliplerin iştirak ettiği bir Cem olmasından kaynaklanmaktadır. Görgü Cem'ini özel kılan ise, bu cemle birlikte, küslerin barıştırılması, alacak-verecek davalarının bir karar bağlanması, şikâyetlerin dinlenip haklı ve haksızın ortaya çıkarılarak sorunlarının çözümlenmesi ve geçmişte bilerek ya da bilmeyerek işlen bürün kusur günahlardan tövbe edilerek bir daha işlenmesine söz verilmesidir. Bu anlayış nedeniyledir ki, Osmanlı döneminde Alevîler, çoğu zaman haklarını yargıda değil kendi aralarında çözüme kavuşturmayı yeğlemişlerdir. Osmanlı mahkemelerine gidenler ise düşkün ilan edilip cezalandırılmışlardır.

2-Alevîlikte Aile Bağlarını Güçlendiren Hukuk ve Dayanışma Kurumları a-Musahiplik

Alevilikte Cem törenlerin özel bir önemi ve yeri vardır. Cem törenleri Alevî ailelerin ve toplumun kaynaşma ve bir arada olmasını sağlayan önemli dinî törenlerden birdir. Ancak Cem törenine katılım belli şartlara ve koşullara bağlanmıştır. Örneğin Cem töreninde bulunabilme koşullarından biri Musahipliktir.

Musahiplik Alevîlerde iki aile arasında gerçekleştirilen ve onları birbirine yakınlaştıran ve kaynaştıran dünyevî ve uhrevî yönü bulunan bir kardeşlik akdidir. Bu kardeşlik akdi, hem İslâmiyet'ten hem de eski Türk geleneklerinden izler taşımaktadır. Nitekim kurumsal bir yapı görünümde olmasa da eski Türklerde savaşa giden “*Alp Erenlerin*” yol arkadaşlığı şeklide kendi aralarında tesis ettikleri bir sözleşmedir. Bu sözlü ittifaka göre savaşta ölen kimsenin ailesine ve çocuklarına geride kalan bakmayı taahhüt etmektedir.⁴⁷ Müslümanlar arasında kardeşliğe dayalı bir sosyal dayanışma örneği Hz. Peygamberin uygulamaları arasında da vardır. Nitekim Hicretle birlikte Müslümanlar Mekke'den Medine'ye göç ettiklerinde, Medineli Müslümanlar, tarihte eşi benzeri görülmeyen bir sevgi ve dayanışma örneği göstermişler. Medineli Müslümanlar, dışarıdan gelen Müslümanlara hiçbir yardımı esirgememiş, onları kendi evlerinde misafir etmişlerdir. Muhacirlerin maddî bütün ihtiyaçlarını gidermeyi üstlenmiştir. Yine Hz. Peygamber (sav), Ensar'dan Ebû Eyüp el-Ensari'nin evinde yaklaşık altı ay kadar kalmıştır. İslâm tarihinde diğer bir dayanışma örneği ise Hz. Peygamber'in (sav) Ensar'dan biri ile Muhacirlerden birini kardeş ilan etmesidir. Bu din kardeşliğinin gereği olarak, maddî açıdan daha iyi konumda olan Ensar, Muhacirlerden olan kardeşine evini açmış barınma ve diğer ihtiyaçlarını karşılamada ona yardımcı olmuştur. Dolayısıyla Alevîlikte, kökeni Eski Türk geleneğine dayanan bu dayanışma örneği, zamanla İslâmiyet'ten de bazı unsu-

⁴⁶ İsa Doğan, a.g.e., s.196; Hasan Sevin, *2000 Yılında Ehl-i Beyt Gerçeği ve Alevîlik*, Can Yay, İstanbul, 2003, s. 261; Esat Korkmaz, a.g.e., ss.142-143.

⁴⁷ H. Bal, *Alevi-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*, Ant Yay., İstanbul, 1997

ları alarak sosyal bir dayanışma niteliğini almış ve kurumsal bir yapıya dönüşmüştür. Nitekim bazı Alevîler Nisâ sûresi 33. âyette: ““(Erkek kadından) her biri için ana, baba ve akrabalarının bıraktığından (hisselerini alacak olan) varisler kıldık. Yeminlerinizin bağladığı kimselere de paylarını verin. Çünkü Allah her şeyi görmektedir”⁴⁸ şeklinde geçen ifadeleri “Her malınızdan size geri kalan akraba ve beraber ikrar bağladığımız ikrar sahiplerinin hisselerini elbette verirsiniz” şeklinde keyfî bir yorumla, âyetin “musahiplik” hakkında indiğini dahi söylemektedirler.⁴⁹

Alevîlerde, aileler arasında din kardeşliği ya da musahiplik adı altında kurulan dayanışma, zamanla kan bağından gelen kardeşlikten daha öteye de taşınmıştır. Öyle ki Alevîlerde kardeş çocukları, evlenildiği halde muhasip çocukları yedi göbek evlenememektedir.

b-Düşkün

Alevîlerde örf ve töreler yaşamın her alanında etkili olduğu gibi aile yaşamında da oldukça birleyici olmuştur. Sünnîlerde yapılan iyilik ve kötülüklerin cezasının ahrette verileceği ve bu nedenle de bu dünyada herhangi bir yaptırımın pek doğru olmadığı anlayışı, dinin kendisinde olmasa da, halk arasında yaygın bir inançtır. Ancak Alevîler’de bu böyle değildir. Alevîler genel olarak ahirete ve ahirette ödül ve cezanın varlığına inanmakla birlikte, işlenen bir suçun ya da örf ve geleneklere aykırı davranışların cezasını, ahirete ertelemezler. Alevî geleneğinde işlenen bir suçun ya da hak ve adalete aykırı davranışların karşılığı bu dünyada verilir. Diğer bir deyişle Sünnîlerde olduğu gibi, gelenek ve göreneklere aykırı hareket edenler, kendi hallerine bırakılmazlar. Alevî geleneğine aykırı davrananlar, tutum ve davranışlarından dolayı “düşkün” sayılarak toplumdan tecrit edilmektedir. Nitekim Sünnîlerle evliliğin hoş karşılanmadığı Alevîlikte, bir Sünnî ile evlenen kişi kendi ailesinden tepki gördüğü gibi, onun Ailesi de kendi çocuğuna gereken eğitimi verip iyi yetiştirmediği ve ona sahip çıkmadığı gerekçesi ile Alevî çevreden dışlanabilmektedir. Bu gerekçeyle de onlar Cemlere kabul edilmedikleri gibi onlarla maddî ve manevî ilişkiler askıya alınmaktadır.

Alevîlerde toplumun huzurunu ve geleceğini korumada işlevsel etkin bir kurum olan düşkünlük müessesinin icrasında Dedeler yer almaktadır. Düşkünlük, suçun ölçüsüne göre geçici ve sürekli düşkünlük olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Geçici düşkünlükte, düşkün sayılan kişi, dedenin belirlediği bir süre içerisinde Alevî toplumdan tecrit edilir. Daha sonra tekrar topluma dönmesi mümkün olur. Ancak sürekli düşkünlükte ise tekrar Alevî topluma kabul edilme söz konusu olmaz. Zina, hırsızlık, adam öldürme ve ikrardan dönme gibi davranışlar sürekli düşkünlüğü

⁴⁸ Nisâ, 4/33.

⁴⁹ İsa Doğan, *a.g.e.*, s. 204.

gerektiren davranışlardır. Bu tür bir davranışı olan bir Alevî, dedenin kararıyla sonsuza kadar düşkün ilan edilebilir. Dolayısıyla da düşkünlük Alevîlerin, kendi aralarında toplumsal düzeni sağlamak için geliştirdikleri bir yaptırım ve ceza şeklidir. Alevîler arasında suç işleyenlere karşı, halkın tam bir boykotunu ifade etmektedir. Nitekim düşkün ilan edilen kimseyle bütün toplumsal ilişkiler askıya alınmaktadır. Bu durumda olan bir kimseye alevî geleneklerinin bozulmadığı kırsal kesimlerde selam bile verilmemektedir. Onunla bütün maddî ve manevî ilişkiler askıya alınarak her açıdan tam bir yalnızlığa mahkûm edilmektedir.

IV-Alevî Geleneğinde Kadının Ailedeki Yeri ve Önemi:

Alevî toplumunda kadın, ailenin içinde erkekle eşit statüye sahiptir. Kadın evin içinde söz sahibi olduğu gibi evin dışında da erkeğin gerisinde değil her zaman erkekle yan yanadır. Kadının aile içindeki bu konumu ve erkekle olan dayanışma ve beraberliği dışarıda, Alevî kültür ve inancına dayalı dini ayinle ilgili ve erkânların gerçekleştirilmesi esnasında da kendini gösterir. Diğer bir deyişle kadın evde ve sosyal yaşamda nasıl erkekle birlikte hareket ediyorsa cem ve diğer erkân ve törenlerde de erkeğin yanında yer almaktadır. Ancak kadının cem törenlerinde yer alması kapalı bir topluluk olan ve ibadet ve erkânları gizlik içinde yürüten bu tür topluluklarda dışarıdan farklı söylentilerin yayılmasına yol açmıştır. Alevîleri, Sünnîlerden uzaklaştıran ve kendi içerisinde daha bir organize topluluk haline getiren söylentilerden biri “mum söndü”dür. Bu yakıştırmaların Alevîlerin geneline yansıtılması esnasında ailevilerle Sünnîler arasında var olan sürtüşmeyi daha da ileri taşımıştır. Diğer bir deyişle aynı etnik kökenden gelen ve aynı dine ve peygambere inanan her iki toplum arasında var olan sorunların çözümünü çıkmaza sokmuştur. Samsun’un Salıpazarı ilçesine bağlı Avut köyünde ikamet eden Hasan Dede’nin “*Cem esnasında cem başladığında kim ne şekilde oturursa o şekilde Cem’in bitimine kadar oturuşunu bozmaz. Cem Esnasında erkek ve kadınlar da yan yana durmazlar. Erkekler bir tarafta kadınlar ise diğer tarafta sıralanır. Bu duruş şekli Cem’in bitimine kadar usulen korunur.*” sözleri de esnasında böyle bir söylentinin pek aslı olmadığını göstermektedir.

Alevî ailelerin karakteristik özelliklerinden bir diğeri ise, sosyal yaşamda kadına değer verilmesi ve kadının sosyal yaşamdan tecrit edilmemesidir. Kadın, evin içinde, dışarıdan gelen misafirlerle aynı mekânı rahatlıkla paylaşabilmektedir. Bu hayat tarzının Alevî gençlere yansması ise diğer topluluklara nazaran evliliklerde kaçma olayını en alt sınıra indirmesidir.

Alevîlerde çocuğun olmaması gibi özel durumların dışında birden çok evliliğe pek rastlanılmamaktadır. Alevilikte esas olan da tek evliktir. Birden çok evlilik, Alevîlerde hoş karşılanmayan ve karşı çıkılan bir durumdur. Özel bir durumda dahi

kadının rızası alınmadan ikinci evlilik gerçekleřememektedir. Kimi durumlarda kadının rızası alınarak ikinci evlilik gerekleře de bu durum Alevilikte, o kiřinin dűřkűnlűkten kurtulmasına bir mazeret sayılmamaktadır. Bu nedenle de Alevilerde Sűnnilere nazaran, evli çiftlerin bořanma vakaları oldukça dűřűk orandadır.

Alevilerde erkeęin, istedięinde kadını bořama hakkı da bulunmamaktadır. Erkeęin kadını bořamaya yűnelik herhangi bir giriřimi ise Alevilerden tepki alabilmektedir. Nitekim Alevi aile geleneęinde bir kimsenin eřini bořaması, dűřkűn ilan edilmemesine bir gerekçe teřkil etmektedir. Dűřkűn ilan edilen kimse ise dűřkűnlűk cezası kaldırılıncaya kadar Alevi çevreden tecrit edilmekte, cem tűrenlerine alınmaktaki ve onunla bűtűn sosyal baęlar askıya alınmaktadır. Alevi geleneęinde kadına yűnelik bu korumacı anlayıř, kadının yasal bir gűvenceye sahip olmadıęı ve ekonomik açıdan erkeęe baęımlı olduęu dűnemlerde kadın için hayati űnem tařımıřtır. Bu durum Alevi aile yapısının korunmasını saęlamıřtır. űzellikle bořanmalarla meydana gelebilecek maddi ve manevi her tűrlű olumsuzluktan kadını korumuřtur. Alevilerin kadına yűnelik bu korumacı anlayıřı Kur'an'ın emrettięi ve kadına verdięi deęerle de çeliřmemektedir. Nitekim Yűce Allah "(Dűnűř yapılabilecek) bořama iki defadır. Sonrasđ, ya iyilikle geçinmek, ya da gűzellekle bırakmaktır. (Evlilikte) tarařların Allah'ın belirledięi ۆlűleri koruyamama endiřeleri dıřında kadınlara verdiklerinizden (bořanma esnasında) bir Őeyi geri almanız, sizin için helal olmaz. Eęer onlar Allah'ın belirledięi ۆlűleri gűzetmeyecekler diye endiře ederseniz, o zaman kadının (bořanmak için) bedel vermesinde ikisine de gűnah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduęu sınırlardır. Sakın bunları ařmayın. Allah'ın koyduęu sınırları kim ařarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir."⁵⁰ buyurarak, bořanmayı zorlařtırmıř ve bořanmanın gerçeklemesi halinde bile erkeęe kadına karřı, maddi açıdan yűkűmlűkleri vermiřtir.

V-Alevi Geleneęinde Evlilik ve Eř Seçimi: Alevi-Sűnni Evlilięinin űnűndeki engel Mezhep Taassubu mu?

Sűnnilerle Aleviler arasında űteden beri var olan sorunlardan biri de evlilik meselesidir. Dięer bir deyiře gűnűműzde iř, ۆęrenim vb. sebeplerle kırsal alandan kente gűűn hızlanması ile birlikte, aile yapısında hızlı bir deęiřim yařanmaktadır. Buna raęmen deęiřime karřı direnen ya da çok az etkilenen alanlardan biri Sűnnilerle Aleviler arasındaki iliřkiler ve evlilik baęlarıdır. Bu sorun din anlayıřıyla iliřkili bir durum mudur? Yoksa kimlikleri ve nesilleri koruma dűřűncesi mi bu tűr evliliklerin űnűne geçmektedir.

Evlilik ailenin temelini oluřturan ve saęlıklı bir toplumun en karakteristik ۆzelliklerinden biridir. Yűce Allah Kur'an'da: "Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve

⁵⁰ Bakara, 2/229.

kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir...”⁵¹, “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan; ikisinden birçok erkek ve kadın (meydana getirip) yayan Rabbinize karşı gelmekten sakının. Kendisi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah’a karşı gelmekten ve akrabalık bağlarını koparmaktan sakının. Şüphesiz Allah, üzerinizde bir gözetleyicidir.”⁵² buyurarak her Müslüman’dan akrabalık bağlarını güçlendirmesini ve ailenin kan bağından kaynaklanan yakın çevresine gereken önemi vermesini istemiştir. Diğer bir deyişle Yüce Allah, bireysel ve geliş güzel yaşamı değil, evliliği teşvik etmiş ve erkeğe fizyolojik olarak kendisinden daha zayıf bir yaratılıştaki olan kadını, koruma ve kollama görevi vermiştir. Nitekim Yüce Allah Nisâ sûresi 27. âyette: “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamakta (ve ailenin geçimini sağlamakta)dırlar. İyi kadınlar, itaatkârdırlar...”⁵³ buyurmuştur. Yüce Allah, Nisa sûresi’nin 24. âyetin de ise: “Size şunlarla evlenmek haram kılındı: Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeş kızları, kız kardeş kızları, sizi emziren sütanneleriniz, süt kız kardeşleriniz, karılarınızın anneleri, kendileriyle zıfafa girdiğiniz karılarınızdan olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız, -eğer anneleri ile zıfafa girmemişseniz onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur- öz oğullarınızın karıları, iki kız kardeşi (nikâh altında) bir araya getirmeniz. Ancak geçenler (önceden yapılan bu tür evlilikler) başka. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁵⁴ buyruğuyla ailenin oluşumunda esas alınacak çerçeveyi de belirlemiştir.

Kur’ân’ın belirlediği bu ilkeler esasında sağlıklı bir ailenin ve dolayısıyla da toplumun temel taşları niteliğindedir. Aile içerisinde sevgi, saygı, huzur ve mutluluğa hizmet eden evrensel ölçülerdir. İslâmiyet’te evlenilmesi kesin olarak yasak olanlar arasında, bir başka mezhepten olma gibi bir yasak ise bulunmamaktadır. Dolayısıyla da İslâm çatısı altında var olan ancak tarihî süreç içerisinde çeşitli faktörlerin etkisi ile farklı din ve dünya görüşünü benimseyen Sünnî ve Alevîler arasında bir evlilik yasağının temellerini Kur’ân’da bulmak mümkün değildir. Muhtemelen Anadolu’da, eşlerin farklı inanç, ibadet, gelenek ve görenekler karşısında sıkıntıya düşmelerini önleme çabasının yanı sıra kimlikleri ve soyu koruma düşüncesinden dolayı, Alevîlerde bu tür evliliklere izin verilmemektedir. Alevî ve Sünnîlerin evliliklerinde evlenen bireylerden çok bu bireylerin içinde buldukları çevre, aile ve akrabalarından ciddi eleştiriler gelmektedir. Özellikle Alevîlerin bir arada yaşadığı kırsal bölgelerde Sünnî ve Alevîler arasında hiçbir evlilik gerçekleşmezken, çeşitli nedenlerle şehirlere yerleşen ve geleneklerin etkisinden uzaklaşanlar ise mezhebî farklılığı bir

⁵¹ A’râf, 7/189.

⁵² Nisâ, 4/1.

⁵³ Nisâ, 4/27.

⁵⁴ Nisâ, 4/24

tarafa bırakarak daha kolay bir şekilde bir araya gelebilmekte ve anlaşarak evlenebilmektedirler.

Sonuç

Alevîler bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde İslâmiyet'in iktisadi ve sosyal boyutunu kendi aralarında uygulamaya ve yaşamaya çalışmışlardır. Alevî geleneğinde aile kavramı da kendi aralarında sevgi, saygı, eline, beline ve diline sahip olma, kadına değer verme ve başkalarının hak ve hukukuna riayet etme ekseninde şekillenmiştir.

Selçuklulardan bu yana Anadolu'da Sünnî-Alevî ayrışmasının temelinde ise bilgisizliğin yanı sıra karşılıklı olarak birbirini anlamama ve değer vermeme bulunmaktadır. Kur'an'ın Hz. Peygamber'in kişiliğinde bütün insanlara ilk emri "oku" olduğu halde, günümüzde İslâm toplumunun geneli ya çok az okumaktadır yada hiç okumamaktadır. Dinî, ahlâkî ve sosyal yaşamına yön veren bilgileri ise daha çok ikinci elden ya da sözlü rivayetlere dayalı olarak öğrenmektedir. Haliyle de kişinin yaşamında edindiği dinî bilgilerin çoğu kulaktan duyma ve mesnetsiz bilgi kırıntılarından oluşmaktadır. Çoğu zaman bir Sünnî Sünniliğinin ne olduğunun tam bilincinde olmadan yaşamını sürdürdüğü gibi bir Alevî de Alevîliğin ve Sünniliğinin tam olarak ne olduğunu idrak edememektedir. Dolayısıyla günümüzde Alevî-Sünnî ayrışmasını ve çatışmasını ortadan kaldırmak için, bir ilk adım olarak, Alevîliğin ve Sünniliğinin ne olduğu, tarihsel olarak nereden kaynaklandığının iyi bilinmesi ve Anadolu Alevîliğinin her bakımdan iyi çözümlenmesi gerekmektedir. Alevîlerin, Sünnîleri "vezid" suçlamasıyla dışladığı ve Sünnîlerin de Alevîleri "kâfir", "kızılbaş" gibi yakıştırmalarla din dışı ilan ettiği sürece Alevî-Sünnî sürtüşmesi hiç bir zaman sona ermeyecektir. Günümüzde geleneksel hale gelen mezhep taassubu ya da bir aidiyet düşüncesi ise çoğu zaman Sünnîlik ya da Alevîlik kavramının içeriğinin önüne geçmiştir. Sünnî ve Alevîlerin tarihsel süreç içerisinde birbirlerine bakışlarının temelinde de karşılıklı olarak birbirlerini ötekileştirmeleri ve birbirlerine kapalı olmaları bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bal, H., *Alevî-Bektaşî Köylerinde Toplumsal Kurumlar*, Ant Yay., İstanbul, 1997
- Birdoğan, Nejat, *Anadolu Alevîliğinde Yol Ayrımı*, Mozaik Yay., İstanbul, 1995
- M.Saffet, *Anadolu Alevîliğinin Tarihî Arka Plânı (XI-XIII. Asırlar)*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2003.
- Doğan, İsa, *Türklük ve Alevîlik*, Samsun, 1997.
- Doğan, İsa, *İmam Zeyd b. Ali*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, 2009
- Dierl, Anton Jozef, *Anadolu Alevîliği*, (Trc. Fahrettin Yiğit), Ant Yay., İstanbul 1991.
- ed-Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd, *el-Ahbârü't-Tivâl*, Beyrut, tz.
- Erdoğan, Kutluay, *Alevî-Bektaşî Gerçeği*, Alfa Yay, İstanbul, 2000
- Eröz, Mehmet, *Türkiye'de Alevîlik ve Bektaşilik*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990

- Günay, Ünver - Güngör, Harun, *Türk Din Tarihi*, İstanbul, 1998
- Hodgson, M.G.S., *İslâm'ın Serüveni*, (Çev. Heyet), İstanbul, 1995
- İbn Manzûr, Ebu'l Fadl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisanü'l-Arab*, Daru'l-Fikr, Beyrut, tz.
- İmam Cafer-i Sadık Büyruğu*, (haz.: Adil Ali Atalay), Can Yay., İstanbul, 1993
- el-Minkarî, Nasr b. Muzâhim, *Vak'atu Siffîn*, tahk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire, 1382.
- Keçeli, Şakir, *Alevilik Bozkırda Yanan Ateş*, Emel Yay. Ankara tz
- Kitapçı, Zekeriya, *Türkistan'da İslâmiyet ve Türkler*, Konya 1988.
- Korkmaz, Esat, *Ansiklopedik Alevilik-Bektâşilik Terimleri Sözlüğü*, Ant Yay., İstanbul, 1993
- Kutlu, Sönmez, "Aleviliğin Dini Statüsü", *İslâmiyât*, Cilt: VI, Sayı: 3, (Temmuz-Eylül) 2003.
- Ocak, A. Yaşar, *Babailer İsyanı*, İstanbul, 1996.
- Ocak, A.Yaşar, "Alevî" Mad. *DİA*
- Onat, Hasan, "Kızılbaşlılık Farklılaşması Üzerine", *İslâmiyât*, C. VI: sayı: III, (Temmuz-Eylül), 2003
- Öztoprak, Halil, *Kur'an'da Hikmet ve Tarihte Hakikat Kur'an'da Hikmet İncilde Hakikat*, Can Yay., İstanbul 1990
- Sevin, Hasan, *2000 Yılında Ehl-i Beyt Gerçeği ve Alevilik*, Can Yay, İstanbul, 2003
- Uçar, Ramazan, *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektâşilik*, Aziz Andaç Yay., Ankara, 2006
- Ülken, Hilmi Ziya, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültürlerin İzleri", *AÜİFD*, C. XVII, Ankara, 1968
- Ünal, A. Bülent, *Türkiye'de Günümüz Aleviliği Üzerine Bir Araştırma*, İzmir, 2001
- eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, tahk., Muhammed Seyyid Keylânî, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1975.
- Timuroğlu, Vecihi, *Alevilik, Bektaşilik, Şiilik, Kızılbaşlık*, Kalan Yay., Ankara 2004
- Zelyut, Rıza, *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*, Anadolu Kültürü Yay., İstanbul 1990
- Watt, W.M., "Dinlerde Hakikat: Sosyolojik ve Psikolojik Bir Yaklaşım. (Çev., A. V. Taştan-A. Kuşat), İz Yay., İstanbul, 2002.